

УДК 370.174

Зелінська Г.О.

*доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри організації праці й виробництва
Івано-Франківського національного технічного університету нафти й газу*

ГЕРОНТООСВІТА ЯК ПРІОРИТЕТ У ВИРІШЕННІ ПРОБЛЕМ ВІЛЬНОГО ЧАСУ ЛЮДЕЙ ПОСТПЕНСІЙНОГО ВІКУ

SENIORS EDUCATION PROGRAMS AS A WAY OF LEISURE TIME MANAGEMENT

АНОТАЦІЯ

У статті обґрунтовується необхідність навчання упродовж життя. Зосереджено увагу на заміщенні вільного часу людей постпенсійного віку освітою. Визначено новий напрям регіонального освітнього менеджменту – управління розвитком геронтоосвітою. Запропоновано розглядати навчання людей третього віку як навчання заради власної вигоди, де саме той, хто навчається, визначає для себе, що він хоче вивчити, в якому темпі і яким чином. Необхідність застосування в управлінській практиці інноваційного підходу до навчання літніх людей вимагає від менеджменту побудови моделі, яка б враховувала територіальні особливості й ресурси освіти, що у свою чергу потребує вивчення системної його будови. Основою високо-ефективного освітнього менеджменту повинна стати плідна співпраця всіх потенційних суб'єктів – держави, громади, бізнесу, навчальних закладів та особистості.

Ключові слова: менеджмент, освіта, третій вік, соціальна політика, геронтоосвіта.

АННОТАЦИЯ

В статье обосновывается необходимость обучения на протяжении жизни. Сосредоточено внимание на замещении свободного времени людей постпенсионного возраста образованием. Определено новое направление регионального образовательного менеджмента – управление развитием геронтообразованием. Предложено рассматривать обучение людей третьего возраста как обучение ради собственной выгоды, где именно тот, кто учится, определяет для себя, что он хочет изучить, в каком темпе и каким образом. Необходимость применения в управленческой практике инновационного подхода к обучению пожилых людей требует от менеджмента построения модели, которая бы учитывала территориальные особенности и ресурсы образования, что в свою очередь требует изучения системного его строения. Основой высокоэффективного образовательного менеджмента должно стать плодотворное сотрудничество всех потенциальных субъектов – государства, общества, бизнеса, учебных заведений и личности.

Ключевые слова: менеджмент, образование, третий возраст, социальная политика, геронтообразование.

ANNOTATION

In the paper argues the case for lifelong learning. The emphasis is on the replacement of free time people aged elderly education. Defined a new direction regional educational management – management development herontoeducation. A study of people regarded as the third age learning for their own benefit, where one learner determines for himself what he wants to learn where and how to pace. The need for a management practice innovative approach to teaching the elderly requires management building model that takes into account the territorial characteristics and resources of education, which in turn requires a systematic study of its structure. The fruitful collaboration of all potential subjects of – states, society, business, educational establishments and personality must become basis of high-efficiency educational management.

Keywords: management, education, third age, social policy, herontology education.

Постановка проблеми. Актуальністю досліджуваної проблеми полягає в тому, що в даний час літні люди в нашій країні стали найбільш соціально незахищеною категорією суспільства. Рівень малозабезпеченості росте з кожним місяцем, а доходи громадян похилого віку залишаються практично на тому ж рівні. Метою освіти дорослих у кожній країні слід вважати забезпечення наукового підґрунтя неперервної освіти й навчання та гнучкості в розподілі часу між освітою й роботою впродовж життя; сприяння поєднанню неперервного навчання з трудовою діяльністю; урахування життєвого досвіду дорослої людини. Освіта літніх людей повинна знайти своє місце в регіональному освітньому менеджменті в контексті соціального, культурного та економічного розвитку України, де пріоритетом є розвиток особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Проблема старіння населення є предметом вивчення сьогодні безлічі фахівців як у нашій країні, так і за кордоном. Ця область сучасного наукового знання є достатньо дослідженою в медицині, однак проблеми соціально-економічного характеру все ще знаходяться в активній розробці, наприклад, пошук нової соціальної ролі людей постпенсійного віку й т.п. У роботах М. Відного, М. Долішнього, Е. Лібанової, У. Садової, а також безлічі інших фахівців розглядаються різні зрізи окресленої проблеми зокрема демографічні проблеми, пов'язані зі старінням населення. У роботах Н. Шахматової, М. Олександрової, розглядаються психологічні аспекти проблеми. Питання старіння населення розглянуті в роботах А. Карсаєвської, Д. Чеботарьова, А. Штаталова, які займаються проблемами геронтології та геріатрії.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується дана стаття. Економічний зріз проблеми старіння населення, особливо його освітній аспект, як ефективний засіб заміщення вільного часу літніх людей, мало досліджений особливо на регіональному рівні, а тому потребує подальшого вивчення.

Постановка проблеми. Суть даного дослідження полягає в обґрунтуванні необхідності

формування системного підходу до розвитку регіонального освітнього менеджменту для потреб навчання людей постпенсійного віку в швидкозмінних умовах соціоприродного середовища.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Дослідження, проведені в різних країнах світу за останнє десятиріччя, констатують проблему глобального старіння населення. Нині у світі близько 600 мільйонів людей старших 60 років, число їх до 2050 року збільшиться до 2 мільярдів. Щомісяця понад мільйон жителів планети переступають поріг свого 60-річчя, а кожному десятому жителю нашої планети за 60 років [5]. На другій Всесвітній Асамблеї з питань старіння Генеральний секретар Кофі Аннан зазначив: «...незмінною залишилася загальна мета – створити суспільство для людей будь-якого віку», таким чином питання ролі літніх людей у соціально-економічному розвитку країн, їх участі в усіх аспектах життя суспільства стало визначальною складовою Мадридського міжнародного плану дій щодо проблем старіння [5]. У цьому документі визначено стратегічний план щодо проблеми старіння населення та комплекс дій, покликаних перетворити старіння із загрози розвитку суспільства на його рушійну силу.

В Україні також як і більшості європейських країн склалася тривожна тенденція зі зростанням кількості людей третього віку. У нашій країні кількість людей пенсійного віку становить 24% або 11 млн. осіб, і за рейтингом старіння (частиною населення старшого 65 років) Україна посідає 11-те місце у світі, що 2025 року переміститься на 9-те місце [5]. Це означає, що Україна є й залишається однією з «найстаріших» країн світу. Усе це диктує необхідність підготовки суспільства й кожної людини окремо до життя в умовах змін. Будучи знаковою прикметою нашого часу, процеси старіння населення характеризують початок нового етапу розвитку демографічних відносин і викликають серйозні демографічні, економічні, громадські, соціально-психологічні, культурні та медичні наслідки.

Виділяють чотири групи проблем, пов'язаних з глобальним старінням сучасного суспільства.

По-перше, це демографічні та макроекономічні наслідки, які позначаються через такі характеристики, як: показник народжуваності; тривалість життя й особливо верхні межі довголіття, а також кількості людей похилого віку, які хотіли б досягти їх; розподіл матеріальних ресурсів між представниками різних поколінь.

По-друге, буде порушена сфера соціальних відносин через зміни в структурі сімейно-родинних відносин; у системі підтримки один одного різних поколінь; у характері вибору майбутньої професії; у структурі потенційної зайнятості.

По-третє, зміна демографічної структури відіб'ється на регіональному та локальному ринках праці, зокрема: зміниться співвідно-

шення між розумовою й фізичною працею й відношення суспільства до трудової діяльності; постане питання про професійну орієнтацію та перекваліфікації працівників у літньому віці; трансформується ставлення літніх осіб, які працюють з одного боку й роботодавців – з другого до трудової діяльності як такої й проблеми виходу на пенсію; зміняться пропорції зайнятості серед жінок і чоловіків, оскільки жінок у літньому віці значно більше, ніж чоловіків; загостриться соціальний характер проблеми безробіття й будуть потрібні нові підходи до її вирішення; підвищаться вікові межі виходу на пенсію.

По-четверте, зміни торкнуться функціональних здібностей та стану здоров'я літніх людей, що спричинить серйозні наслідки для соціальних служб: зміняться потреби в догляді за літніми людьми й в споживанні соціальних послуг; відбудуться серйозні зміни, пов'язані з інтенсивністю, ефективністю та результативністю медичного й соціального обслуговування людей похилого віку тощо [4, с. 32].

Освіта може стати одним із головних чинників у створенні суспільства, яке дозволить людству вижити в глобалізаційному світі. Технологіями соціально-освітньої підтримки літніх громадян виступають, насамперед: соціальна допомога, реабілітація, адаптація, профілактика, консультування, терапія та геронтоосвіта. Мета останньої – соціальний вплив на особистість при підготовці її до старості, виявлення потенційних ресурсів для розвитку та саморозвитку, соціалізації, інтеграції до суспільного життя для активної, продуктивної компетентної діяльності в інтересах особистості, суспільства, держави [1, с. 20]. Тому до інституту освіти висуваються нові неординарні вимоги, продиктовані потребою кардинальних змін на сучасному етапі в розвитку освітньої системи. Регіональний освітній менеджмент, як інструмент у вирішенні таких проблем, має посісти належне йому місце. Сьогодні вимагає від нього нових форм та методів управління, а тому він повинен ґрунтуватися на концепції, в основі якої лежить принцип рівноправного партнерства та конструктивної співпраці всіх суб'єктів, причетних до формування ефективної регіональної освітньої політики. Новітній вектор розвитку освітнього менеджменту, поряд з вирішенням класичних завдань, має бути направлений і на управління геронтоосвітою.

«Університети третього віку» стали одними із інституцій реального втілення ідеї освіти літніх людей, покликаних на активізацію їх ролі в соціумі. В Україні державні соціальні структури, починаючи з 2008 року почали роботу щодо впровадження завдань Мадридського міжнародного плану дій з проблем старіння населення, долучившись до проекту «Університети третього віку». Їх метою стала робота у подоланні песимістичних настроїв серед населення похилого віку. Такі соціально-освітні інституції діють на

громадських засадах і покликані сприяти соціальної адаптації людей, що вже є пенсіонерами або незабаром ними стануть. Зараз освітні програми для людей «третього віку» одержали широке поширення в усьому світі. Університет забезпечує літній людині належний рівень знань та набуття навичок відповідно до професійної підготовки, гарантує громадянам похилого віку рівні з іншими громадянами можливості навчання, сприятливі умови для повноцінного способу життя.

Відповідно до класифікації Всесвітньої організації охорони здоров'я до літнього віку відноситься населення у віці від 60 до 74 років, від 75 до 89 років – до старого, а 90 років і старше – це довгожителі [2, с. 56]. Тенденція зростання чисельності людей похилого віку вимагає від держави докорінної зміни соціальної політики стосовно цієї, найбільш соціально незахищеної категорії суспільства, особливо зараз, в умовах кризових змін в економіці й загострення політичної ситуації з Росією.

Проблема «активного старіння», поставила перед системою розвитку освітнього менеджменту ХХІ століття коло актуальних питань, серед яких: як слід планувати програми для слухачів університетів третього віку; як слід організувати освітній процес і до якої міри він має відрізнитись від інших форм і методів навчання дорослих; як збалансувати навчання та соціальні вигоди; чи повинен бути баланс між формальним та неформальним навчанням; яка повинна бути мотивація дорослих до навчання.

В організації регіонального освітнього менеджменту з людьми похилого віку необхідно враховувати також всю специфіку їх соціального статусу не тільки в цілому, але й кожної людини окремо, їхні потреби, біологічні та соціальні можливості, визначені регіональні й інші особливості життєдіяльності. Важливо й те, що в специфічних умовах українського середовища частина старшого покоління в зв'язку з розпадом СРСР відчуває ще й нині почуття глибокої образи й розчарування, а праця й життя здаються марними та непотрібними. Спірні питання щодо методів, змісту та забезпечення програмами літніх слухачів можуть бути успішно вирішеними лише на місцевому або національному рівні, але все в комплексі має чітко виражати прерогативу інтересів людей саме третього віку. У цьому аспекті перед освітнім менеджментом стоїть першочергове завдання: підготувати високопрофесійні кадри, які володіють новими технологіями та методами навчання для успішної реалізації ідеї навчання літніх людей в умовах розвитку економіки знань. Креативні менеджери повинні бути не тільки професіоналами в галузі управління, але й добре знати психологію людини. Етика та соціальна відповідальність стають невід'ємними складниками реалізації високоефективного та самодостатнього регіонального освітнього менеджменту.

Беручи до уваги, що соціалізація в сучасному світі є процесом, який пролонгований на весь період життя особистості, важливим завданням у постпенсійному періоді є максимально повна можлива збереженість метакогнітивних здібностей особистості. Єдиним засобом підтримки психічно-інтелектуальної активності в похилому віці є усвідомлена цілеспрямована діяльність людини щодо їх збереження. Формальні відносини в житті людей третього віку поступово витісняють неформальні (сім'я, друзі). У перспективі вони можуть мати сприятливий або несприятливий характер для їх подальшої життєдіяльності. Збільшення частки вільного часу в результаті мінімізації ролей може стати проблемою, якщо старіюча людина не знаходить для нього адекватного застосування. Саме в цьому періоді освітній менеджмент повинен реалізовувати підтримувальну функцію.

З існуючих форм навчання стосовно людей третього віку оптимальним є онлайн-навчання. Така форма навчання має низку переваг, якими є можливість адаптувати темп навчання до особливостей психоемоційної сфери людини та навчання максимально широких верств населення без необхідності відвідування занять. Важливим моментом є також зменшення нервової напруги через відсутність змагання з потенційними суперниками. У процесі індивідуалізованого навчання легше створити зону психологічного комфорту, що особливо важливо в післяпенсійному періоді з його новими проблемами, які виникають. Віртуальне середовище навчання поступово ставатиме нормою життя. Зміна соціального статусу людини в старості, викликана, перш за все, припиненням або обмеженням трудової діяльності, змінами ціннісних орієнтирів, способу життя й спілкування, виникненням ускладнень у соціально-побутовій, психологічній адаптації до нових умов. Це вимагає від регіонального освітнього менеджменту вироблення особливих підходів, форм і методів освітньої роботи з людьми похилого віку. Слід зазначити, що економічна ситуація в Україні нині така, що обставини спонукають людей похилого віку активізувати свою позицію, жити більш насиченим життям, продовжувати роботу й після пенсійного віку. Тому дуже важливо, щоб суспільство, з огляду на всі економічні, політичні та демографічні фактори, сприяло продовженню активної трудової діяльності літніх людей. Для людей третього віку, навчання це – навчання заради власної вигоди, заради особистісного збагачення, де саме той, хто навчається, визначає для себе, що він хоче вивчити, в якому темпі і яким чином. Ступінь, до якого навчання в постпенсійному віці сприймається як «освіта» у розумінні забезпечення навчанням того, хто навчається, чи як діяльність, до якої він приступає, буде залежати від контексту, традицій та культури суспільства.

Нова парадигма освіти (інтегративна) полягає в тому, щоб не просто передавати знання, а

сформуванню вміння адаптуватись до нових умов господарювання та життєдіяльності, мінливого соціально-економічного середовища. У інноваційній моделі освітнього менеджменту освіта принципово розуміється як незавершена.

Аналіз ситуації щодо підтримки людей третього віку показав, що при формуванні соціальної політики як на державному, так і регіональному рівнях необхідно враховувати такі особливості як різке зниження соціального статусу й низька мобільність пенсіонерів, прийняття більшістю пенсіонерів пасивної життєвої позиції й неприйняття змін, що сталися в суспільстві. Ці обставини актуалізують процес навчання, що створює умови для позитивної соціалізації громадян третього віку. Сучасний розвиток суспільства потребує безперервної освіти, яка орієнтується на цілісний розвиток людини як особистості протягом усього її життя, на підвищення можливостей трудової й соціальної адаптації в глобалізованому світі. Кардинальні зміни в соціально-економічному житті, а також стійке збільшення частки літніх у структурі населення регіонів України вимагають формування нових уявлень про геронтокультуру суспільства, яка повинна стати основою організації модернізованого регіонального освітнього менеджменту.

Отже, організація системи освітнього менеджменту в епоху економіки знань спрямована на врахування потреби різних вікових груп дорослого населення в наданні якісних освітніх послугах і специфіки економіки регіонів. Одночасно, його територіальна організація повинна враховувати також інтереси суб'єктів, що реалізують послуги на освітньому ринку. Щодо геронтоосвіти, то регіональний освітній менеджмент повинен опиратися на концепції проактивної (грунтована на передачі досвіду й знань людей похилого віку молоді) та реактивної (грунтована на навчанні в молодого покоління) їх соціалізації. Їх врахування необхідні при організації змісту навчання, вибору форм, способів та методів управління навчанням дорослої людини.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямку. Таким чином, систе-

ма дозвілля літніх людей у нашій країні в даний час ще знаходиться в стадії формування, повільно, але неухильно перетворюючись на якісно нову проблему, поступово наближаючись за своєю суттю до стандартів європейських та інших економічно розвинених країн. Тому вважаємо, що у відповідь на виклик часу необхідно працювати над проблемою формування високоефективного геронтоосвітнього менеджменту, який міг би стати дієвим інструментом, що допоможе заповнити нішу вільного часу людей третього віку. Метою політики держави має бути збереження взаємодії людей похилого віку з соціальним середовищем, залишення їх в активному суспільному житті. Розглянутий аспект не вичерпує питання соціально-освітньої підтримки життєвого потенціалу людей третього віку. Перспективним у даному напрямку може бути вивчення та аналіз зарубіжного досвіду щодо розвитку системи геронтоосвіти, а також дослідження ефективності підходів, методів, технологій організації регіонального освітнього менеджменту літніх людей.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Анисимова О.П. Обучение пожилых людей как перспективное направление обучения взрослых / О.П. Анисимова. – М.: СевКавГТУ, 2006. – 85 с.
2. Олександрова М.Д. Проблеми соціальної та психологічної геронтології / М.Д. Олександрова. – СПб, 2004. – 203 с.
3. Облес І.І. Навчання людей третього віку як необхідна умова модернізації професійної освіти / І.І. Облес // Модернізація загальної та професійної освіти в умовах глобального світу: тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф., 22-23 берез. 2013 р. – Запоріжжя, 2013. – С. 223-225.
4. Россет Е.Л. Процес старіння населення / Е.Л. Россет. – М., 2004. – 155 с.
5. Мадридский международный план действий по проблемам старения. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.un.org/russian/document/declarat/ageing_program_ch1.html.
6. Чеботарев Д.Ф. Геронтология и гериатрия / Д.Ф. Чеботарев. – М.: Знание, 1984. – 64 с.
7. Шугалій Н. Генеза та сучасні тенденції розвитку LLL: [освіта впродовж життя, модель «народної вищої школи», розроблена Н. Грундтвігом] / Н. Шугалій // Вища освіта України. – 2013. – № 2. – С. 48-53.